

Ecem Gül Karasu

*Ondokuz Mayıs Üniversitesi / Tarih Bölümü (Lisans)

Giriş

Osmanlı tarihinin son dönemlerinde kadının toplumdaki konumu ve siyasi alandaki yetersizliği göze çarpmaktadır. Tanzimat dönemine kadar karanlık günler yaşayan Osmanlı kadınları, II. Meşrutiyet ile birlikte varlıklarını tanımaya ve yükseltmeye çalışmışlardır. Tanzimat döneminde yapılan bazı değişiklikler de bunun yolunu açmıştır. Kızlar için okullar açılmış, arazi kanunlarında yapılan değişikliklerle ölen babanın mülkünden kız evlatlara pay verilmiştir. Cariyelik sistemi de son bulmuş ve evlenen kızlardan alınan “gelinlik vergisi” kaldırılmıştır.

19. yüzyıl ile birlikte, Osmanlıların Batılılaşma süreci hız kazanmış, siyasi, sosyal ve eğitim alanlarında köklü reformlar yapılmaya başlanmıştır. Bu Batılılaşma sürecinden kadınlar da etkilenmiş ve toplumsal yaşamda statü kazanmak için taleplerde bulunmuşlardır. Kendilerini basın yoluyla ifade ederek statü kazanma gayreti içinde olan kadınların, bu minvalde ilk mücadelelerinin izlerini gazetelere yolladıkları mektuplarda ve çıkarılan dergilerde görmekteyiz.

Kadın hareketinin II. Meşrutiyet ile ortaya çıkmasının nedenlerinden birisi, Meşrutiyet’in öngördüğü modernleşme ve yeni insan modeli oluşturma anlayışında kadınların da yer bulmasıydı. Devlet artık vatandaş kavramını kullanmaya başlamış ve kadınlar kendilerini vatandaş kavramının içerisinde görmeyi hak bilmiştir. Artık kadın haklarını savunan sivil toplum kuruluşları oluşturulmuş ve kadınlar kendilerini siyasi hayatın bir parçası saymaya başlamışlardır.

Kadın Hareketinin Savunucusu: Mevlanzade Rıfat

Osmanlı aydınlarından bazıları bu hareketleri savunmuş ve eserlerinde de işlemiştir. Ancak bu aydınlardan bir kişi vardır ki sözde destek vermekle kalmamış kadın hareketine destek için dergi çıkarmıştır. Bu kişi Mevlanzade Rıfat’tır. Mevlanzade Rıfat’ın bir sayı ile sınırlı kalan “Erkekler Dünyası” adlı dergisi, kadın sorununa erkek penceresinden bakmayı ve kadın hareketine destek verme amacını taşıyordu. Mevlanzade’nin Osmanlı kadın hareketine yaptığı önemli katkılardan biri de ilgili kurumlara başvurarak Belkıs Şevket’in tayyare ile uçuşunu sağlayan girişimleridir.

Mevlanzade Rifat Bey

Mevlanzade Rifat kendi döneminde kadınların sorunlarıyla ilgilenen sayılı insanlardandır. Kalkıştığı bu işle birlikte Abdullah Cevdet ve Ziya Gökalp gibi önemli aydınların desteğini kazanmıştır. Kadın sorunlarıyla ilgili olarak erkeklere sorumluluklarını hatırlatmak amacıyla ‘‘Erkekler Dünyası’’ adlı dergiyi çıkaran Mevlanzade Rifat, kadın hukukunun, kadın haklarının savunulmasının gerektiğini; çünkü kadınların toplumsal özne olarak görmezden gelindiğini ifade etmekte ve bu amaçla Erkekler Dünyası’nı çıkardığını belirtmektedir. Öte yandan Mevlanzade Rifat, gazetenin adının Erkekler Dünyası olmasından dolayı yanlış anlaşılmasında gerektiğini dile getirerek, sanıldığı aksine kadınların toplumsal yaşama eklenmesine vurgu yapan bir gazete olduklarına değinir.

Erkekler Dünyası

Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti

Giderek artan kadın örgütlerinin bir kısmı kadın haklarının savunulması yönünde, bir kısmı da yardım kuruluşları olarak hizmet vermişlerdir. 1913 yılına gelene kadar; Teal-i Nisvan Cemiyeti, İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi, Teali-i Vatan-ı Osmanî Hanımlar Cemiyeti, Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyeti ve Esirgeme Derneği gibi kadınlar tarafından kurulan cemiyetler faaliyete başlamıştır. 1913 ve sonrası ise Müdafaa-i Milliye Osmanlı Hanımlar Heyeti, Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti kurulmuştur.

Bu cemiyetler arasında Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti Meşrutiyet’in getirmiş olduğu karışık ortamda ilk gerçek kadın derneği olarak dikkat çekmektedir. Bu cemiyet kadın

dernekleri arasında en radikal olanıdır. Cemiyet, toplumsal hayatta kadının da yer almasının kadın-erkek arasındaki eşitsizliğin kaldırılmasının, boşanma hakkının kadınlara da verilmesinin ve mirasta eşit hakka sahip olunmasının gerektiğini "Kadınlar Dünyası" isimli yayın organı ile birlikte tartışmaya açmıştır.

Dergi, Kadınlar Dünyası adını kullanırken esasen kadınlara has bir dünyanın varlığını tanıtmayı amaçlamıştı. Kadınlara ait bir dünya yaratmak ve bu dünyanın toplum tarafından kabul edilmesini sağlamak misyonu haline gelmişti. Yayın hayatına başlamasıyla birlikte kadınlar tarafından büyük ilgi gördü ve bu ilgi dış basın da dikkatini çekti. Kısa süre sonra Berlin’de yayınlanan Berliner Tageblatt dergisi ve Paris’te yayınlanan Maten gazetesinin muhabirleri kadınlar dünyasını ziyaret ederek tebrik etmişlerdir. Bu sancılı dönemlerde dikkatleri üstüne çeken Kadınlar Dünyası dergisi varlığını sürdürmeye çalışmıştır.

Hanımlara Mahsus Gazete

Dönemin bir diğer ilgi çeken yayını ise Hanımlara Mahsus Gazete’dir. Bu gazete 1 Ağustos 1895’te yayın hayatına girmiş ve kesintisiz olarak 580 sayı yayınlanmıştır. Uzun süre yayın hayatında kalması, bu gazetenin kadın yayınları arasında önemli yer tutmasını sağlamıştır. Bu gazetenin bir diğer önemli özelliği ise kadınlar için bir okul olmasıdır. Nitekim birçok kadın yazar ilk yazılarını bu gazetede yazmışlardır.

Hanımlara Mahsus

Bu dönemde kadınlara, sosyal reformda ‘‘aydınlanmış anneler’’ olarak esaslı bir işlev yüklenmesi önemlidir. Bilhassa, erkek reformcuların sosyal patoloji teşhisinde ve iyi bir aile düzeni için önerdikleri çarelerde bu işlev öne çıkmaktadır. Namık Kemal ve Şinasi gibi Tanzimat Edebiyatı’nın önde gelen isimleri, kadınların eğitiminde ilerleme sağlanması yönünde kamuoyu oluşmasında etkili olmuştur. Namık Kemal, Tasvir-i Efkar’da yayınlanan ‘‘Terbiye-i Nisvan Hakkında Bir Layiha’’ adlı makalesinde, bir milletin çöküşünün kadınların eğitimsizliğinden kaynaklandığını ileri sürmüştür. Şinasi, ünlü tiyatro eseri Şair Evlenmesi’nde görücü usulü evliliği eleştirip, Osmanlı evlilik ve aile sisteminin bozuk

yönlerine parmak basmıştır. Şemsettin Sami ise, Aile adlı dergisinde ve Kadınlar adlı kitabında, kadınların eğitim görmesi ve öğretmenlik, hemşirelik gibi kadın işlerinde çalışması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca İslami ilkelerin aslında kadınların statüsünü yükselttiğini, İslam öncesinde Arap kabilelerinde erkeklerin ihtiyaç ve ayrıcalıkları için işleyen bir sistem olan çok eşliliğe İslam dininin sınırlamalar getirdiğini belirtmiştir. Zaman ilerledikçe kadınların yayımladığı dergiler, gazeteler ve kitaplar giderek artmış ve işlevini yükseltmeye devam etmiştir.

Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet dönemine geldiğimiz zaman ise önemli işlere imza atmış bir kadın çıkıyor karşımıza: *Nezihe Muhittin*. Muhittin, 1908 anayasasının kadınlara yeni haklar vermediğini ama politik hayata atılmalarını mümkün kıldığını söylemiştir. Ayrıca Halide Edip'in 1909'da Teali-i Nisvan Kulübünü kurmasının Türk kadını için önemli bir adım olduğunu belirtmiştir. Ve Donanma Cemiyeti'nin çatısı altında yardımlaşma ve hayır işlerini esas alan bir kadın kolu/derneği ile 1913 yılında Türk hanımları esirgeme derneğini kurmuştur.

Nezihe Muhittin

Bu kuruluşta yetimler, dullar ve genç kızların eğitimi ve bakımı gibi hayır işleri yanında kadınların da işgücüne katılması hedefleniyordu. 1923'te Cumhuriyet Halk Fırkası kurulduğu sırada, yıllardır kurduğu hayali gerçekleştirmeye karar verdi; aydın kadınları birleştirecek bir kadın örgütü kurmak. Muhittin, kendi düşünce tarzını ve politik görüşlerini paylaşan arkadaşlarıyla Kadınlar Halk Fırkası'nı kurdu. Amaçları kadınları o güne dek toplumun en aşağı tabakası olmaya mahkûm eden bu zihniyeti, bu ihmalkârlığı, bu elim vaziyeti değiştirerek demokrasinin ilkelerini hayata geçirmektir.

Bu grup parti programını hazırlamak üzere Muhittin'in evinde toplandı. Toplumun eksiklerini ve yeni bir toplum kurulmasında etkili olacak "mefkurevi kadın tipini" tanımlamakla işe başladılar. Kadınlar Halk Fırkası'nın ilk işi bir eğitim kongresi düzenlemektir. Fakat tam o sırada eğitim bakanlığı "Talim ve terbiye müessesesi" açarak kongreye davetli tüm üyeleri

Muhittin'in partisindekilerle aynı hedef doğrultusunda çalışmak için başkente çağırıcı kongre iptal edildi. Parti kadınları ulusal davaya katıda bulunmaya davet etmek için toplantılar düzenledi. Ne yazık ki aylar süren bir bekleyişten sonra kadınların henüz oy hakkı olmadığı gerekçesiyle partinin yasallaşma başvurusu reddedildi. Parti varlığını sürdürebilmek için Türk Kadın Birliği olarak yeniden örgütlendi. Kadın yazarlar, eylemciler ve meslek sahipleri birliğe üye oldular ve on yıl boyunca oy hakkı peşinde koştular. Türk Kadınlar Birliği üyeleri Cumhuriyet Halk Fırkası'na üye olabilmek için başvurdu. Kadın haklarının alınması için uğraşan Türk Kadınlar Birliği üyeleri Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan reddedileceklerini bilmelerine rağmen aday göstermenin uygun olacağına karar verdiler. Türk Kadınlar Birliği, Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan aday göstermesi üzerine hükümet ve cinsiyetçiler anayasa engelini öne sürerek bu kararın karşısında yer aldılar. Türk Kadın Birliği'nin 1924 yılında başlayan çalışmaları "Ars-ı Ulusal Kadınlar Kongresi'nin ardından 1935 Mayıs'ında kendini feshetmesiyle sona erdi. Böylece Türk Kadınlar Birliği'nin ilk dönemi kapanmış oldu. Türkiye Kadınlar Birliği'nin kendini feshetmesi kararında Cumhuriyet Halk Fırkası'nın baskıları da etkili olmuştur.

Sonuç

Tanzimat Dönemi'nden başlayarak özellikle II. Meşrutiyet'e kadar geçen süre içerisinde hukuk kurallarını içeren eşitlik temeline dayalı bir yenileşme başlamıştır. Bu yenileşme Osmanlı kadınları üzerinde de etkisini göstermiştir. Yapılan yeniliklerle birlikte kadınlar neredeyse her alanda faaliyet göstermeye başlamıştır. Özellikle Meşrutiyet Dönemi'nde çıkan bu eşitlik isteği kadınların gazete, dergi, yardım çalışmaları gibi alanlarda öne çıkmalarını sağlamıştır. Kadınlar eşitlik ilkesini uygulamak için Cumhuriyet Dönemi'nde faaliyetlerini giderek arttırmış ve partileşme hareketinin öncüleri olmuşlardır. Ancak partileşme hareketleri ilk dönemlerde uygun görülmesi de Mustafa Kemal Atatürk tarafından kadınlara verilen seçme ve seçilme hakkıyla zirveye ulaşmıştır.

Kaynakça:

- Balcı, Merve, Mervenur Tuzak, *Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Nezihe Muhiddin Özelinde Türk Kadınlarının Siyasi Haklar için Mücadelesi*, Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi, 2017.
- Baykan, Ayşegül, Belma Ötüş , *Nezihe Muhittin ve Türk Kadını*, İstanbul 2016.
- Çiçek, Cem, Selçuk Aydın, Bülent Yağcı, *Modernleşme Sürecinde Kadın*, Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 9, 2015.
- Durakbaşa, Ayşe, *Halide Edip Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İstanbul 2014, İletişim Yayınları.
- Gülcü, Erdinç, Samiye Tunç , *Osmanlı Basın Hayatında Kadınlar Dünyası Dergisi*, Karatekin Üniversitesi Sosyal Enstitüsü Dergisi.
- Kutlar, Mithat, *Osmanlı Kadın Dergileri içinde Erkekler Dünyası Dergisi*, Fe Dergi, 2010.